

Opinia sądowno-psychiatryczna w procesie cywilnym na Ukrainie – współczesne problemy

*Forensic psychiatric expert opinions
in the Ukrainian civil proceedings code – current problems*

WŁODZIMIERZ GUCAŁ, ZORINA KOSZUŁYŃSKA,
BOGDAN SUWAŁO

Z Kliniki Psychiatrycznej w Lwowie (Ukraina)

STRESZCZENIE. Autorzy przedstawiają aktualne problemy psychiatrii sądowej w prawie cywilnym Ukrainy. Przedstawiają ogólne usytuowanie biegłego w procesie cywilnym, analizując kategorie ekspertyz psychiatrycznych, sygnalizując zarazem potrzebę pewnych zmian w zapisach kodeksowych, które zapewniłyby większą ochronę praw osób z zaburzeniami psychicznymi. W opracowaniu opinii cywilnych widzą potrzebę wsparcia o badania psychologiczne.

SUMMARY. The authors discuss current problems in forensic psychiatry in Ukrainian civil law. They present the forensic psychiatrist's overall position in the civil lawsuit and analyse the different categories of psychiatric opinions. They point out the need for several modifications in the civil code which would ensure greater protection of the rights of the mentally disturbed. Finally they discuss the need to support civil expert opinions with psychological examination.

Słowa kluczowe: opinia biegłego w sprawach cywilnych (Ukraina)
Key words: expert opinions in the civil lawsuit in the Ukraine

---

Celem naszej pracy jest ogólne przedstawienie teoretycznych, medycznych, prawnych i praktycznych problemów z zakresu psychiatrii sądowej i psychologii, które pojawiają się w pracy biegłych wydających ekspertyzy z zakresu prawa cywilnego Ukrainy.

Prawo cywilne Ukrainy przewiduje szereg prawnych zobowiązań i relacji w stosunkach osoby ze społeczeństwem i poszczególnymi uczestnikami procesu cywilnego. W relacje prawne wchodzi uczestnicy postępowania cywilnego zarówno ludzie zdrowi, jak i chorzy psychicznie. Potrzeba wydania opinii sądowno-psychiatrycznej jest częsta i zasadna. Sąd powołuje biegłych psychiatrów wtedy, gdy rozstrzygnięcie sprawy cywilnej wymaga specjalistycznej wiedzy, a więc wymaga szczególnego dowodu, jakim jest opinia biegłych

(biegłego). Najczęściej sąd zwraca się do biegłych w sprawach związanych z szeroko rozumianą zdolnością do czynności prawnych. Chodzi o ustalenie stanu zdrowia psychicznego w momencie zapisu testamentowego, umowy cywilnej, zdolności do uczestnictwa w postępowaniu cywilnym, zdolności do rozporządzania i zarządzania majątkiem itp. Obowiązkowe powołanie biegłych w celu wydania opinii w sprawach cywilnych regulują przepisy art. 16 kodeksu cywilnego Ukrainy (kcU) stwierdzające, że obywatel, który nie rozumie znaczenia swych działań lub nie kieruje nimi w rezultacie choroby psychicznej lub niedorozwoju umysłowego może być przez sąd uznany za nieodpowiedzialnego za swoje czyny a sąd ustanawia nad nim prawne opiekuna.

Art. 55 kcU przewiduje nieważność i nieprawomocność umowy sporządzonej przez osobę, która zdaje sobie sprawę ze swych działań, ale w momencie jej sporządzania nie mogła rozumieć jej znaczenia lub kierować swoim postępowaniem. Sąd powołuje także biegłych (biegłego) w toczącej się sprawie cywilnej, jeśli zaistnieją wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego osoby i możliwości samodzielnej obrony przez nią swych interesów w sądzie (cywilna procedura odpowiedzialności za swe czyny) wg art. 101 kcU.

Do spraw cywilnych, w których powołuje się biegłego psychiatrę należą:

-
-
- ocena zdolności do czynności prawnych,
  - ocena, czy zachodzi potrzeba ubezwłasnowolnienia danej osoby nieodpowiedzialnej za swoje czyny oraz konieczność sprawowania nad nią opieki (kurator),
  - o powództwo cywilne o unieważnienie umowy,
  - o sprawy o unieważnienie testamentu,
  - o sprawy rodzinne (przyznanie praw do opieki i wychowania dzieci lub utrata tych praw),
  - postępowanie w sprawach cywilnych, zobowiązania, długi, ważność zawartych umów itp.
-
-

Zrozumiałe, że liczba opinii w sprawach należących do wymienionych kategorii jest zróżnicowana. Najwięcej, bo aż 72% opinii wydawanych jest w sprawach o uznanie danej osoby za zdolną lub niezdolną do czynności prawnych. Jeśli u tej osoby występuje choroba psychiczna lub niedorozwój umysłowy, a więc spełnia medyczne kryterium, psychiatrzy zwykle oceniają, że osoba ta nie posiada zdolności prawnych, wymaga ochrony jej praw, co zwykle łączy się z ustanowieniem kuratora sądowego. Praktyka kliniczna dowodzi, że trudności biegłych w ocenie zdolności osoby do czynności prawnych pojawiają się wówczas, gdy choroba psychiczna ma lekki przebieg, brak cech wy-

rażnego defektu, a osoba ma zachowaną albo jedynie ograniczoną zdolność rozumienia swoich czynów i kierowania nimi. Kodeks Ukrainy nie przewiduje ograniczonej poczytalności (w rozumieniu przepisu art. 31 § 2 polskiego kk). Naszym zdaniem należałoby wprowadzić do kcU pojęcie „ograniczonej odpowiedzialności za swoje czyny”, analogicznie ograniczonej także u osób nadużywających alkoholu i używających narkotyków – art. 15 kcU. Takie pojęcie pozwoli biegłym na różnicowanie oceny stanu psychicznego chorych psychicznie z jednej strony, a z drugiej na chronienie ich praw poprzez stosowanie „łżejszej” interwencji prawnej – także przymusowego leczenia, a także na unikanie zbyt pochopnego pozbawiania ich praw obywatelskich.

Na drugim miejscu, wg liczby wydawanych opinii, znajdują się przypadki związane ze stanem zdrowia psychicznego osoby w momencie sporządzania testamentu. Stanowią one ponad 10,5% opinii w sprawach cywilnych. Kodeks cywilny Ukrainy nie uznaje określenia „testamentarna odpowiedzialność za czynny”. Zgodnie z prawem „O notariacie” odpowiedzialność osoby sprawdza się w takich przypadkach w notariacie. Kategoria tych ekspertyz jest najbardziej złożona, pytania kierowane do biegłych są trudne i wymagają dużego doświadczenia. Biegli muszą na podstawie zgromadzonego materiału dokonać rekonstrukcji (retrospektywnej) oceny stanu psychicznego osoby składającej testament. Sporządzając tego rodzaju opinię korzystają z akt sprawy i informacji zgromadzonych przez sąd w danej sprawie, oceniają dokumentację lekarską, zeznania świadków i stron procesowych. Materiały są trudne do oceny, zawierają sprzeczne informacje niekiedy także odmienne oceny stanu zdrowia. Zwykle brakuje wiarygodnej oceny stanu zdrowia psychicznego testatora, jego wydolności psychofizycznej, sprawności takich poszczególnych funkcji poznawczych, jak: pamięć, krytycyzm, orientacja życiowa. Zewnętrzna, „fasadowa” sprawność składającego testa-

ment, często nie oddaje jego faktycznej wydolności psychofizycznej, stanu świadomości. Niekiedy znów, przejściowe stany niepełnej świadomości oceniane są przez otoczenie, nawet przez lekarzy internistów, jako psychoza, a nie norma wieku. Wprowadzenie do procesu cywilnego „testamentarnej odpowiedzialności za czyny” (zdolności do czynności prawnych), pozwoliłoby w wielu przypadkach uniknąć sporów sądowych dlatego, że stan psychiczny składającego testament będzie określany przez kwalifikowanego eksperta lub komisję ekspertów w okresie składania testamentu.

Trzecie miejsce zajmują ekspertyzy w sprawach majątkowych: umowy kupna–sprzedaży, darowizny (ok. 10%). Mowa tu o zdolności osoby do jednorazowej czynności prawnej określonej przez art. 55 kcU. Psychiatryczna ocena stanu psychicznego takiej osoby jest trudna. Biegły nie zawsze ma możliwość oceny, jaki był stan zdrowia psychicznego tej osoby w momencie zawierania umowy cywilnej, darowizny itp. Ma to związek ze zmianą stanu psychicznego osoby, jego poprawą, np. w okresie remisji. Z praktyki wynika, że ok. 75% takich umów składane jest przez osoby, które mogły rozumieć znaczenie swoich czynów i kierować nimi. W grupie tej jest duża liczba osób z zaburzeniami osobowości, nadużywających alkoholu czy narkotyków. Są one ofiarami oszustów, ponoszą szkody, straty majątkowe. Art. 57 kcU przewiduje unieważnienie umowy złożonej w okolicznościach wskazujących na oszustwo lub przez osobę zaburzoną psychicznie. Badania prowadzone przez Ukraiński Instytut Naukowo-Badawczy Psychiatrii Społecznej i Sądowej wśród adwokatów i prawników wskazują, że na podstawie tego artykułu udaje się unieważnić nie więcej niż 3% spraw. Reszta jest uznawana za ważne, bowiem sędziowie nie uwzględniają różnic pomiędzy niezdolnością do czynności prawnych a zdolnością znacznie ograniczoną. Także zgodnie z przepisami art. 54 kcU, który stanowi, że prawo nie działa wstecz, umowa sporządzona wcześniej przez osobę później uznaną za niezdolną do czynności prawnych

pozostaje ważna, nawet jeśli z okoliczności jej zawarcia wynika, że zawarta została w stanie wskazującym na zależność alkoholową, narkomanię i inne nadużycia zaistniałe w czasie jej zawarcia. Pełne włączenie psychologów pozwoli ocenić psychologiczne zmienne wpływające na proces decyzyjny i motywację takich czynów, co powinno wpłynąć korzystnie na wyjaśnienie motywacji osób zaburzonych psychicznie i chronić ich interesy majątkowe i osobiste prawa.

Kolejnymi, co do częstotliwości ich zlecenia przez sądy, są opinie oceniające zdolność osoby do obrony swoich praw i interesów w postępowaniu procesowym (6%). Chodzi tu także o ustalenie zdolności powoda lub pozwanego do wzięcia udziału w procesie sądowym, zeznawania, udzielania pełnomocnictwa obronie. Chorzy z monotematycznymi ideami nadwartościowymi, pieniactwem, obsesją zazdrości, okradania często wszczynają sprawy sądowe. Poza tymi motywami, ich społeczna adaptacja nie wskazuje na potrzebę hospitalizacji czy ustalenia opieki nad nimi. Psychiatrizy na Ukrainie są zdania, że osoby takie winny być częściowo ubezwłasnowolnione co do rodzaju spraw, jakie toczą się w sądzie. W ich imieniu winien występować przedstawiciel prawny. Uważając, że termin „cywilna odpowiedzialność procesowa” (art. 101 kcU) winien mieć także swój drugi człon „cywilna procesowa nieodpowiedzialność za czyny”.

W sprawach cywilnych z dziedziny prawa rodzinnego biegli powoływani są najrzadziej (1,5–2%). Ślub można unieważnić, jeśli jeden z małżonków był osobą chorą, niezdolną do czynności prawnych. Jeżeli jeden z małżonków zachorował na chorobę psychiczną po ślubie, to unieważnienie takiego ślubu odbywa się – w razie braku sporu o dzieci, majątek czy alimenty – wg procedury przewidzianej w art. 42 „Kodeksu Ukrainy o Ślubie i Rodzinie”.

Opinie w sprawach zobowiązań dłużniczych, przestępstw cywilnych, prowadzone są niezwykle rzadko. Osoba uznana za niezdolną do czynności prawnych nie ponosi

odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę. Taką odpowiedzialność może ponieść opiekun prawny lub instytucja sprawująca nad nią nadzór.

Podsumowując uważamy, że na podstawie sądowno-psychiatrycznej opinii w sprawach cywilnych można oceniać niezdolność

lub ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Winna istnieć możliwość stopniowania tych stanów w zależności od stanu psychicznego choroby, jej przebiegu i objawów. Wskazane byłoby wprowadzenie w zapisach kcU ograniczonej zdolności do czynności prawnych.

*Adres: Dr Włodzimierz Gucał,
Klinika Psychiatryczna, Lwów (Ukraina)*